

تأثیر سعدی شیرازی بر ادبیات تعلیمی ترکیه

ابوالفضل مرادی^۱

قدریه یلماز^۲

چکیده:

بوستان و گلستان سعدی در قرن چهارده میلادی از منابع اصلی تأثیرگذار بر شعرا و نویسندگان زبان و ادبیات ترکی بوده است. این دو اثر به غیر از زیباشناسی در حوزه تعلیم و تربیت نیز از آثار سرآمد در آموزش فارسی در مدارس عثمانی بوده است. این مقاله اشاره‌ای گذرا به تأثیرگذاری ترجمه، شرح و فرهنگ‌نامه‌های بوستان و گلستان در پیشبرد ادبیات تعلیمی ترکی دارد.

کلمات کلیدی: سعدی - گلستان - بوستان - ترجمه - شرح - فرهنگ‌نامه (لغت)

مقدمه

شیخ مصلح‌الدین سعدی شیرازی، مسندنشین مصطفی‌الدین و یگه‌تاز میدان سخنوری در زبان فارسی با نیل به لقب افصح المتکلمین جایگاه بی بدیلی را در نظم و نثر فارسی به خود اختصاص داده است. بی‌شک در عرصه ادبیات تعلیمی

۱. عضو هیئت علمی دانشگاه فرهنگیان پردیس طالقانی قم.

۲. عضو هیئت علمی و دکترای زبان و ادبیات ترکی دانشگاه سلیمان دمیرل اسپارتا ترکیه.

ایران زمین، سعدی به آنچنان فرازی رسیده است که می‌توان گفت اول معلم در فرهنگ فارسی است. اگر در فرهنگ بشری معلم اول را ارسطو می‌دانیم و اگر در فرهنگ اسلامی معلم ثانی فارابی است، می‌توان گفت که سعدی به مقامی دست یافته است که هیچ یک از بزرگان ادب فارسی علی‌رغم هم‌اوردی در عرصه‌های گوناگون شعر عرفانی نتوانسته‌اند به مقام وی دست یابند.

شیخ اجل با بهره‌گیری از استعداد خدادادی و معارف ناب اسلامی آیات و اخبار به دست آمده از عالی‌ترین دانشگاه در جهان اسلام در آن روزگار یعنی نظامیه بغداد، آشنایی با مشرب تصوف و عرفان و هم‌نفسی با کاملان طریقت و همچنین سفرهای بسیار، گنجینه‌ای بی‌مانند از دانش و آگاهی همراه با بینش و مرام، اندوخته است و با جوهره‌ی درد، که همانا سوز و گداز جهل و نادانی و فقر فرهنگی بنی‌آدم است آمیخته و با هنر خدادادی خود زیباترین و مؤثرترین متاع پند و اندرز را برای هدایت بشر خلق نموده است.

گواه این مقام بلند سعدی، کاربرد گلستان و بوستان به عنوان کتاب درسی عموم جامعه ایرانی است، که سیاستگذاران فرهنگ برای امر خطیر و حساس پرورش کودکان این مرز و بوم برگزیده‌اند.

شاهد دیگر این مدعا مثل‌ها و سخنان حکیمانه و کلمات قصاری است که از سعدی در زبان مردم، جاری است تا همگان بتوانند از سرچشمه‌های زلال دانش و بینش سعدی بهره‌مند گردند.

با مطالعه‌ای هرچند کوتاه در دیگر فرهنگ‌های بشری نیز می‌توان حضور سعدی را از گذر تعاملات و تبادلات فرهنگی بین ملت‌ها مشاهده کرد. می‌توانیم بگوییم که شاخص‌های فرهنگی همچون سعدی و حافظ و مولانا و شکسپیر و دانتی و گوته و غیره خود پل ارتباط فرهنگ‌ها هستند. یعنی بهانه‌ای می‌شوند برای این که ملت‌ها با یکدیگر آشنا شوند؛ در شاهراه‌های بزرگ تمدن همسایگان خویش قدم بگذارند و در سایه‌سار سبز و خرم معنویت و افکارشان لختی بیاسایند.

شیخ مصلح‌الدین سعدی شیرازی از اختران درخشان ادب فارسی است که با درخشش خویش در زبان ترکی نیز تحسین همگان را برانگیخته است.

افزون بر مقام بلند سعدی، غنای ذاتی زبان فارسی و روش و اسلوب بیان و بدیع فارسی نیز مورد توجه بوده و موجب گشته تا آثار او در مدارس عثمانی جهت آموزش زبان فارسی به عنوان یک زبان خارجی از منابع و مآخذ اساسی، قلمداد گردد. سعدی بیش از ۲۰ عنوان تالیف دارد ولی از آثار سعدی بوستان و گلستان از اشتهار خاصی برخوردار است.

همزمان با تأثیرگذاری سعدی در سایه‌سار عطفافشان زبان فارسی در این پژوهش در صدد ترسیم تأثیر این نابغه تعلیم و تربیت در ادبیات تعلیمی ترکی هستیم و در این راستا هرآنچه که ترجمه‌ها و شروح و نظیره‌ها و فرهنگ‌نامه که با موضوع آثار سعدی در مکتوبات ترکی فراهم گردیده است موضوع این تحقیق بوده است. قبل از شروع بحث، گوشه‌چشمی به فرآیند ترجمه و چگونگی آشنایی نخبگان فرهنگی ترکیه با آثار سعدی را به اختصار بیان می‌کنیم.

واضح است که در دوران سلجوقیان آناتولی زبان ادبیات رسمی و متداول در حوزه‌های علمی و سیاسی، زبان فارسی بوده است. و علی‌رغم این مسئله در ایالت‌های گوناگون آناتولی، آثار ترکی نیز تالیف می‌شود و از طرفی دیگر آثار کلاسیک اسلامی در جاهایی مثل قونیه-کاستامونو، سینوپ، کرک شهر-بورسا و ایزنیک که دارای مراکز ترجمه بوده‌اند به زبان ترکی ترجمه شده و اندک‌اندک محتوای آثار فارسی به زبان مقصد (زبان ترکی) منتقل می‌شدند. در دوران آغازین نهضت ترجمه آثار فارسی به زبان ترکی، آثاری همچون *فلک‌نامه*، *گلشن راز* و *منطق‌الطیر* و *مرزبان‌نامه* مصطفی شیخ اوغلی و *اسرارنامه* احمدی، *گل خسرو* توتماچی، *مقتل حسین* مداح یوسف مشاهده می‌شود. در میان این آثار، گزیده‌ای از بوستان سعدی به نام *فرهنگ‌نامه سعدی* با ترجمه آخوند مسعود دیده می‌شود.

برای سرعت بخشیدن به فهم آثار به وجود آمده توسط تمدن اسلامی افزون بر ترجمه به شرح این آثار از سوی آشنایان به زبان مقصد نیز ضرورت دارد.

در زمان سلجوقیان، بزرگ‌ترین شارح بر آثار محی‌الدین ابن عربی، صدرالدین قونوی است. همچنین در قرن پانزدهم میلادی شروح نوشته شده بر آثار مولوی که شرح اسماعیل آنکارایی از جمله آن‌هاست، دیده می‌شود. قرن شانزدهم عصر شرح آثار ادبی فارسی می‌باشد.

در کنار تألیفات بزرگان ادب فارسی، همچون عطار، مولانا جلال الدین رومی، حافظ شیرازی، جامی، عرفی و صائب تبریزی، بوستان و گلستان سعدی شیرازی نیز از طرف شارحان ترک به دفعات شرح شده است.

این شروح با محوریت بر امثال بوستان و گلستان که دارای مفهومی عالی و کلاسیک می‌باشد، بسیار موردعلاقه و اشتیاق مخاطبان این آثار بوده است؛ زیرا موجب می‌شد که کسانی که دنبال یادگیری و آموزش شیوه و روش آن بوده‌اند، هیچگاه آن را فراموش نمایند.

به عنوان مثال این شروح، در تعلیم زبان متون قابل شرح از حیث توضیحات فونوتیک و مشتقات، ایجاز، ترکیب و واژگان نقش اساسی بازی می‌کند. در کنار آن دستور زبان فارسی را نیز به صورت جزء و کاربردی آموزش می‌دهد.

و این متد و روش را سودی (بوسنوی) و لعامی (بوسوی) در پیش گرفته‌اند. بعد از بحث و بررسی در زمینه اهم فعالیت‌های ترجمه در جغرافیای آناتولی نوبت به بررسی ترجمه و شرح دو اثر بوستان و گلستان سعدی می‌رسد.

بوسوی

بوستان

سعدی بعد از ۳۵ سال مسافرت و بازگشت به زادگاهش شیراز در سال ۶۵۵ق در فواصل دو عید نوروز و اضحی کتاب بوستانش را به اتمام می‌رساند و این اثر ارزشمند را به یک حاکم ترک به نام ابوبکر بن سعد بن زنگی هدیه می‌کند. مواد و محتوا و منابع مقدماتی این اثر و زمینه‌های تالیف را در روم و یا شام که مدت مدیدی را در آن سرزمین‌ها به عنوان جهانگرد و یا خوشه چین علم و حقیقت سپری کرده، فراهم نموده است.

با وجود نامگذاری این کتاب به نام بوستان، هیچ کلمه‌ای در داخل کتاب با این نام وجود ندارد. حکمت ایل آیدین در ۶۰ نسخه این کتاب با اسم بوستان برخورد کرده و فقط در یک نسخه که به زبان فارسی بوده با جمله «ادب‌نامه سعدی تمام شد» مواجه می‌شود. و در برخی از نسخه‌ها واژه «سعدی‌نامه» را به عنوان اسم کتاب، مشاهده می‌کند.

عدنان قره اسمایل اوغلی در نسخه‌های اولیه بوستان استفاده از واژه سعدی‌نامه را به خاطر اهدا به سعد بن زنگی قلمداد می‌کند. ولی در زمان‌های بعد به خاطر تالیف گلستان سعدی و مشهور بودن آن و تناسب اسمی و لفظی داشتن و همچنین موزون بودن کلمه بوستان به معنای باغچه پر از گل‌های خوشبو و هم‌معنا بودن با گلستان احتمال استفاده از این اسم (بوستان) را داده است.

این اثر به فرم مثنوی نوشته شده است و حدود ۵۰۰۰ بیت می‌باشد و از حیث وزنی شبیه شاهنامه (فعولن فعولن فعولن فعول) بوده و از حیث اخلاقی به قابوسنامه شباهت دارد.

کتاب بوستان از جهت چینش یک مقدمه و ده باب دارد.

در مقدمه مناجات و مدح حضرت رسول می‌آید و به دنبال آن سبب تالیف کتاب خود را مسافرت به بسیاری از جاهای دنیا و دیدار با افراد متعدد و خوشه‌چینی از خرمن فرهنگ‌ها و دانش‌های گوناگون قلمداد کرده و خواسته است تا آموخته‌های خود را برای دوستانش بیاورد و در بازگشت به کشور که اکنون از آسوده گشته است و پلنگان خوی درندگی و سببیت را کنار گذاشته‌اند، دست خالی نباشد و کلمات قندی شیرین‌تر از قند به دوستان بلکه به تمامی نوع بشر هدیه کند.

پس از بیان علت تالیف، مدح حاکم ترک ابوبکر و فرزندش محمد، جای می‌گیرد و بعد از این دیباچه، متن اصلی کتاب آورده می‌شود.

باب‌های ده‌گانه تشکیل‌دهنده اساس کتاب را به ترتیب ذیل می‌آوریم:

باب اول: در عدل و تدبیر و رأی

باب دوم: در احسان

باب سوم: در عشق و مستی و شور

باب چهارم: در تواضع

باب پنجم: در رضا

باب ششم: در قناعت

باب هفتم: در عالم تربیت

باب هشتم: در شکر بر عافیت

باب نهم: در توبه و راه صواب

باب دهم: در مناجات و ختم کتاب

این ابواب ده‌گانه از اجزاء کوچک تشکیل می‌شود. این اجزاء از حکایات و گفتار کوتاه و بلند به وجود می‌آید. اکثر گفتار و سروده‌های سعدی در بوستان، نکات پندآموز و حتماً نتیجه اخلاقی خاصی را دنبال می‌کند و بعضی از اوقات از داخل یک حکایت، حکایت دیگر نقل می‌شود.

ممکن است نامگذاری حکایات و گفتارها بعد از سعدی صورت گرفته باشد.

عنوان‌های موجود در ابواب ده‌گانه نشان‌دهنده این است که سعدی در بوستان خود تصور یک مدینه فاضله با تمامی خلیقات انسانی، خوب بودن، عدالت، درستکاری و آگاهی و حقیقت‌جویی را ترسیم می‌کند.

سعدی با ذکر خاطرات و مشاهدات و شنیده‌هایی از سیاحت خود، غنای خاصی به دنیای خیالی و ایده‌آل خود بخشیده است.

به همین خاطر، این اثر در جهت تشکیل یک دنیای ایده‌آل و آرمانی می‌تواند کارگشا باشد. سادگی و بی‌پیرایه بودن این اثر و نامحسوس بودن فضای بلاغی و بدیعی و طبیعی بودن آرایه‌ها و غیر متلکف بودن صنایع بدیعی را در این سعدی بیش از آثار دیگر وی می‌توان مشاهده نمود.

از سوی دیگر سعدی با استفاده از روش مزاح و مطایبه و طنز در بیان بعضی از مطالب، خشک بودن نصیحت و پندار را از بین برده است.

با این نگرش و تأثیر از سوی عبدالرسول (۱۰۷۲)، عبدالواعظ هانوی، شیخ قادرعلی شروخی نوشته شده است.

همچنین در ترجمه ترکی بوستان نیز از ترجمه‌ای طرف مسعود بن احمد با نام فرهنگ‌نامه سعدی در سال ۱۳۵۴ میلادی و ۷۵۵هـ فراهم شده است. لازم به ذکر است این ترجمه از نظر زمانی کمتر از یک قرن با وفات سعدی فاصله دارد. و این نشان از تأثیر سعدی در فرهنگ ترکی و نیاز به ترجمه از سوی نخبگان فرهنگی است. بعد از این به ترتیب شروح شهری محمد چلبی، سروری، شمعی، سودی و هوایی بورسوی به چشم می‌خورد. و در میان این‌ها بیشترین شرحی که مورد توجه

قرار گرفته مربوط به سودی بوده است. غیر از دست‌نوشته‌های سودی در سال ۱۸۷۱ به صورت چاپ سنگی در استانبول و در سال ۱۹۸۴ به زبان فارسی در تبریز به چاپ رسیده است.

افزون بر این شروح ترجمه‌های رفات کیلیسلی و حکمت ایل آیدین نیز موجود می‌باشد. ایل آیدین در ترجمه خود متن فارسی سودی را مبنای کار خود قرار داده است. از طرف دیگر ترجمه مثنوی‌گونه با وزن هجای حاکی اراغلی با ترجمه محتوایی به چشم می‌خورد. این اثر به زبان‌های دیگر از جمله آلمانی، (گراف ۱۸۵۸ وین) فرانسه (می‌نارد ۱۸۸۰ پاریس)، انگلیسی (کلارک ۱۸۷۹ لندن)، روسی (چای‌کین ۱۹۳۵ مسکو) ترجمه شده است.

در ذیل شروح و ترجمه‌هایی که بر بوستان سعدی شده است، به صورت جدول نمایش داده می‌شود.

۱. مسعود بن احمد فرهنگ‌نامه سعدی (۷۵۵هـ-۱۳۵۴م) ترجمه منظوم
ویژگی‌ها: ۱۰۷۳ بیت / هم‌وزن بوستان / وابستگی به ابواب ده‌گانه سعدی نداشته
و از ابواب آن‌هایی که پسندیده، انتخاب نموده است.

در ترجمه مواردی که در بوستان موجود نبوده مترجم خودش عنوان‌های زیر را اضافه کرده است: ۱. سبب ترجمه ۲. ساختن، تعیین تاریخ و در نصیحت ملوک و سلاطین.

نسخه‌ها:

- کتابخانه ملت شماره ۳۰۰
- کینهاک کتابخانه سلطانیه
- مانسیا کتابخانه مرادیه شماره ۱۸۵۶ صفحات ۱-۳۳
- کوپرولو، نسخه‌ای که در دست فرزند نصرالله افندی به نام رضا افندی بوده است.
- کوپرولو، وجود نسخه‌ای را در دست اسماعیل حکمت اُرتایلند شنیده است.
- این اثر از طرف ولد چلبی و معلم رفات کیلیسلی در استانبول در سال‌های ۱۳۴۲ و ۱۳۴۰هـ انتشار می‌یابد.

چلبی به خاطر شباهت اسمی مولف خواجه مسعود این اثر را به نام متکلم معروف مسعود ابن تفتازانی مطرح می‌کند و گفته‌ی ایشان را دیگران نیز به اشتباه تکرار کرده‌اند، مثل کیپ-استوری و سعید نفیسی.

۲. ضعیفی کارتوائی اسم کتاب باغ بهشت در سال ۹۵۶هـ - ۱۵۴۹م در ازبیک ترجمه منظوم ویژگی‌ها: از جهت ساختار و چینش و وزن با بوستان تفاوتی ندارد. در هر باب ترتیبی که در بوستان رعایت شده، در این ترجمه به همان صورت آمده است؛ فقط بعضی عناوین و باب‌هایی که در بوستان نیست آورده شده است.

نسخه‌ها:

- کافی توپ قاپی / روان کُشکی / شماره ۸۲۲

- بیلیوتک

- Bibiotheque nithonale supplement T 572, شماره b2 ۵۶ برگ

- موزه خوشنویسی استانبول شماره ۸۴۰

- موزه فرشچیان

۳. رفات بیلق (حکیم) کیلیسلی بوستان ۱۹۴۲م، منثور- ترجمه آزاد.

از طرف مترجم بعضی مفاهیم و توضیحات اضافه شده است.

بوستان / رفات بیلق کیلیسلی در سال ۱۹۴۲ در استانبول به همت انتشارات احمد خالد در ۲۳۸ صفحه به چاپ رسیده است؛ البته این کتاب پنج نوبت تجدید چاپ شده است. پنجمین چاپ ۱۹۶۲م بوده است.

با همان مترجم در سال ۱۹۸۴م توسط انتشارات جان به همراه گلستان سعدی به نام شیخ سعدی شیرازی بوستان و گلستانی در استانبول به چاپ می‌رسد.

۴. حاگی ارأغلو به اسم چیچک باغچه‌سی ۱۹۴۴ ترجمه منظوم، به شکل مثنوی و در وزن هجا (۶+۵) ۴۱۳۸ بیت ترجمه آزاد است. در ابتدای اثر، مطالب کوتاهی در رابطه با زندگی‌نامه و شخصیت ادبی سعدی و روش ترجمه مطرح می‌شود. چیچک باغچه‌سی با ترجمه حاگی ارأغلو نیدلی، انتشارات نیده هالک اوی نیده ۱۹۴۴/۳۶۹ص.

۵. حکمت ایل آیدین بوستان ۱۹۶۷ ترجمه منثور.

در بین ترجمه‌های ترکی موجود مشهورترین اثر می‌باشد. در این ترجمه متن شرح سودی مورد توجه قرار گرفته است. در آخر کتاب، نکات و توضیحات اضافه شده است.

در آنکارا در سال ۱۹۴۷، در استانبول ۱۹۵۰، ۱۹۶۷، ۱۹۷۵، ۱۹۹۲ انتشار یافته است.

- بوستان مترجم حکمت ایل آیدین استانبول ۱۹۶۷، انتشارات آموزش و پرورش، مقدمه ۱۹ صفحه، متن ۴۸۶ صفحه.

۶. راجمی افندی ترجمه نثر بوستان

اثر به چاپ نرسیده فقط ابن‌الامین در رابطه با این اثر اطلاعاتی داده است.

۷. عزت محمد پاشا کایسری، غنچه بوستان ترجمه منظوم

به چاپ نرسیده و فقط ابن‌الامین و محمدطاهر بورسوی درباره کتاب بحث می‌کنند.

۸. ماهر (تنظیم نشده) ترجمه منظوم

این اثر نیز توسط ابن‌الامین معرفی شده است.

۹. سید زرگر میزان‌العدالة، ترجمه منظوم - آذری

یک چهارم بوستان و از حیث وزن با بوستان یکی است؛ اما ترجمه ضعیفی است.

۱۰. سیدزاده بوستان ترجمه سی / ترکی آذری / ترجمه منظوم مختصر، ترجمه

موفق / اولین بار در سال ۱۹۵۸ به چاپ رسید.

در چاپ اول بعضی از عنوان‌های موجود نوشته نشده بود ولی از چاپ دوم به

آن اضافه گردید.

۱۱. عباس بزرگ امین سعدی نین بوستانی ۱۳۷۱هـ / ترکی آذری - ترجمه

منظوم / مختصر.

از مقدمه کتاب فقط عنوان سبب تنظیم کتاب ترجمه شده و از ابواب ده‌گانه فقط

قسمت در مناجات ختم کتاب ترجمه نشده است. در آخر ترجمه بعضی از اشعار

سعدی مثل يك قصیده، ۳۵ رباعی، ۳۳ غزل، ۱۹ قطعه که موارد بالا را به صورت

ترجمه منظوم اضافه شده است و این ترجمه در تبریز به چاپ رسیده است.

سعدی نین بوستانی به زبان ترکی آذری توسط عباس بزرگ امین با مقدمه اکرم

جعفری در تبریز ۱۳۷۱ش به چاپ رسید.

۱۲. شیخ وصفی / حکمیات اسلامیة - ترجمه بخشی / نشر.
حکمیات / اسلامیة قسمتی از ابیات حکیمانه گرفته شده از بوستان سعدی می‌باشد.
۱۳. محمد آکیف ارسوی، سعدی‌دان و حافظ‌دان بدایع‌العجم / ترجمه گزیده / منتشر
۱۴. هازم بوستان سعدی‌دان ترجمه منظوم روزنامه همییت شماره ۱، ۱۷ نپسان ۱۳۰۲هـ.
۱۵. رساله احیاء پاکوره.

شرح بوستان

۱. شمعی سمع‌الله افندی وفات ۱۰۰۰هـ / ۱۵۹۱ یا ۱۵۹۲م / شرح بوستان / شرح منشور
شمعی علی‌رغم مقبول‌تر بودن از سروری شارح معاصر خود باز هم از انتقاد محفوظ نمانده است.
نسخه‌ها:
- کتابخانه نور عثمانیه شماره ۳۹۵۶
- کتابخانه سلیمانی قسمت اسد افندی شماره ۲۷۷۱
۲. سروری وفات ۹۶۹هـ / ۱۵۶۱م / شرح منشور / قرن ۱۶
بدون توضیح، کلمات را تحت لفظی ترجم کرده است.
نسخه‌ها:
- موزه کتابخانه مولوی شماره ۲۵۲۸
۳. سودی - شرح بوستان ۱۰۰۶هـ / ۱۵۹۷م / شرح منشور
در میان شرح بوستان، مهم‌ترین و مشهورترین می‌باشد.
این اثر به عنایت به یک بیت شعر که در آخر کتاب قرار گرفته در دوم شوال ۱۰۰۶هـ، مطابق با ماه می ۱۵۹۷م، در ایام عید فطر و در فصل بهار نوشته شده است.
سودی مطالب مبهم و مشکل بوستان را از تاجران عجم و از اندیشمندان زمان خود پرسیده است. همزمان در کتاب خود به اختلاف نسخه‌ها هم اشاره‌ای کرده است. این شرح دارای نسخه‌های متعددی می‌باشد.

بعضی از نسخه‌ها:

- کتابخانه عمومی بایزید، شماره ۵۴۹۴ و ۵۷۹۳
 - کتابخانه سلیمانیه، قسمت آنتالیا تکلی اوغلو شماره ۶۸۹
 - کتابخانه نور عثمانیه، شماره ۳۵۹۷ و ۳۶۹۱
 - کتابخانه یوسف آغا در قونیه، شماره ۳۹۵۷
 - کتابخانه سلیمانیه، قسمت آیاصوفیا، شماره K4057
 - کتابخانه سلیمانیه، قسمت تورهان سلطان، شماره ۲۷۶
 - کتابخانه سلیمانیه، قسمت مهرشاه، شماره ۳۸۸
 - کتابخانه سلیمانیه، قسمت حسیب افندی، شماره ۳۳۲
- این شرح در تاریخ ۱۲۸۸هـ در استانبول و ۱۳۵۲هـ در تبریز به چاپ رسید.
۴. هوایی بورسوی وفات ۱۰۱۷هـ / از شرح هوایی با تحسین یاد می‌شود.

همچنین فرهنگ‌نامه‌هایی نیز برای بوستان، نوشته شده است:

لغت بوستان شیخ سعدی شیرازی (مؤلف معلوم نیست). احتمالاً قبل از ۱۵۴۹ نوشته شده است / متشکل از ۱۲۰۰ کلمه عربی و فارسی برگرفته از بوستان می‌باشد.

نسخه‌ها:

- دانشگاه آنکارا، کتابخانه دانشکده زبان، تاریخ و جغرافیا، شماره I.saib2/۱۴۳۸.
- کتابخانه دانشگاه قاهره، قسمت مخطوطات ترکی شمار ۲۷۴۸ / ۶۵ برگ به اسم لغت بوستان مضبوط است و مصحح آن محمد ابن عبدالله می‌باشد.

گلستان

کتاب گلستان به صورت مقامات نوشته شده است. مقامات به حکایات خیالی از سرگذشت یک قهرمان خیالی که توسط یک شخص حکایت‌کننده خیالی بیان می‌شود، گفته می‌شود. این کتاب از زبان شخص سعدی گویی دارویی تلخ است که با ظرافت و هنر او به صورت شهد عسل درآمده است. سعدی این اثر خود را یک سال بعد از بوستان یعنی در ۶۵۶هـ / ۱۲۵۸م به اتمام رسانده است و همچون

بوستان، گلستان را نیز به حاکم وقت ابوبکر بن سعد بن زنگی تقدیم می‌کند.
(یازبجی ۱۹۹۶: ص ۲۴۰)

گلستان از یک دیباچه و ۸ باب تشکیل شده است. دیباچه شامل مناجات‌نامه، نعت، سبب تالیف و مدحیه‌ای است که در آن، کتاب به حاکم وقت تقدیم شده است و باب‌های اصلی به صورت منثور نوشته شده است؛ فقط در داخل هر متن چند بیت منظوم هم دیده می‌شود. سعدی علت تالیف کتاب را منشأ گرفته از یک اتفاق و عزم سعدی برای سکوت و مراقبت و گفتگویی که با یکی از دوستانش در این زمینه پیش می‌آید، مطرح می‌کند.

بعد از مطالب فوق قسمت اصلی کتاب که ۸ باب است دارای موضوعات زیر می‌باشد. شماره صفحات و عناوین زیر برگرفته از کتاب گلستان سعدی تصحیح و شرح دکتر غلامحسین یوسفی می‌باشد.

باب اول: در سیرت پادشاهان صفحه ۵۸-۸۵

باب دوم: در اخلاق درویشان صفحه ۸۶-۱۰۸

باب سوم: در فضیلت قناعت صفحه ۱۰۹-۱۲۷

باب چهارم: در فوائد خاموشی صفحه ۱۲۸-۱۳۲

باب پنجم: در عشق و جوانی صفحه ۱۳۳-۱۴۸

باب ششم: در ضعف و پیری صفحه ۱۴۹-۱۵۳

باب هفتم: در تدبیر تربیت صفحه ۱۵۴-۱۶۸

باب هشتم: در آداب صحبت صفحه ۱۶۹-۱۹۰

وجه اشتراک این ۸ باب قصه‌های پندآموزی که به اشعار منظوم متناسب با حکایت آراسته شده است. تعداد حکایات ۱۸۲ مورد می‌باشد. قسمتی از این حکایات سرگذشت و تجربیات خود سعدی است و قسمتی دیگر حکایاتی است که سعدی در سفرهای خود دیده و یا شنیده است. (یازبجی ۱۹۹۳- صفحه ۳۸)

جای بسی شگفتی است که از استیلاء و تسلط مغول در جایی از گلستان سخن به میان نیامده است. در بوستان سعدی مطالب اخلاقی و اجتماعی و کشورداری مطرح می‌شود که با این مطالب دنیای ایده‌آل و مطلوب خود را بیان می‌کند.

وی در گلستان انسان و دنیا را با موانع و چالش‌های موجود تعریف می‌کند. همچنین دنیا را با واقعیات موجود از جمله خوبی در کنار بدی‌ها و قشنگی در کنار زشتی مطرح می‌نماید. (یوسفی ۲، ۱۳۸۷ ص ۳۰)

گلستان سعدی علی‌رغم گذشت هفتصد و پنجاه و پنج سال، به خاطر بیان کردن حقیقت انسانیت هنوز تازگی خود را حفظ کرده است.

ترجمه‌ها و شروح گلستان در ادبیات ترکی

به علت جایگاه رفیع گلستان، در کتابخانه‌های دنیا صدها اثر مخطوط، مرتبط با این کتاب ارزشمند دیده می‌شود. (یازجی ۱۹۹۶، ص ۲۴۰)

از طرف دیگر کتاب گلستان به کرات و فراوان چاپ شده است و همچنین ترجمه‌های بسیار به زبان‌های مختلف از این اثر ارزشمند نیز موجود است.^۱ در ادبیات ترکی از قرن چهاردهم میلادی به بعد با ترجمه‌های زیاد از گلستان مواجه می‌شویم.

گلستان سعدی اولین بار در سال ۷۹۳هـ/۱۳۹۱م از طرف سیفی سرائی به زبان ترکی قبیجاقی ترجمه شد. (کارامانلی اوغلی ۱۶/۱۹۸۹)

همچنین از طرف سی بی جایی در سال ۸۰۰هـ/۱۳۹۷م به ترکی جغتایی ترجمه شد. (بربرجان ۲۰۱۱)

در آناتولی اولین ترجمه ترکی گلستان را گلشهری انجام داده است که شامل فقط ۲ حکایت از گلستان است. (یلماز ۲۰۰۸ ص ۲۵)

بعد از ترجمه‌های فوق به علت استقبال زیاد ترک‌ها این اثر ترجمه‌های زیادی به خود دیده است.

بعد از این ترجمه‌ها شرح‌های زیادی نیز بر گلستان سعدی نوشته شده است. در قرن ۱۶ میلادی با خیلی از شروح گلستان مواجه می‌شویم در میان این شروح، آثار سودی و شععی افندی، از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. کاتب چلبی از شارحین زیر نام می‌برد:

۱. مراجعه شود به یازجی ۱۹۹۳ صفحه ۳۸ و ۳۹، ۱۹۹۶، ص ۲۴۰، ۲۴۱

یعقوب ابن سیدعلی، وفات ۹۳۱هـ / ۱۵۲۴م) سروری مصطفی ابن شعبان وفات ۹۶۹هـ قاضی محمود بن مانیاس وفات ۱۰۰۰ / سودی وفات ۱۰۰۰ / هوائی بورسوی وفات ۱۰۱۷ عیشی وفات ۱۰۱۶ ضعیفی / لامعی چلبی.

افزون بر این شارحینی یافت می‌شوند که فقط دیباچه را شرح کرده‌اند. و بعضی نیز تمام کتاب را مورد شرح قرار داده‌اند. و به این ترتیب، دسته‌بندی و تکفیک شارحین دیباچه و تمام کتاب نیز امکان‌پذیر است.

۱. شارحین کل کتاب: شاهی، هوائی بورسوی، شمعی، سودی، حسین کفوی، مولانا یعقوب ابن سیدعلی، سروری، عیشی.

۲. شارحین دیباچه گلستان: لامعی چلبی، رشدی، پیر حمدی کانی، صفوت، محمددین تلی.^۱

جهت درک کامل گلستان در کنار شروح فرهنگ‌نامه‌های مخصوص و نظیره‌هایی نیز تالیف می‌شد است. (نظیره - کتابی شبیه گلستان).^۲

تراجم و شروح و فرهنگ‌نامه‌های نوشته‌شده بر گلستان سعدی را از جدول زیر می‌آوریم.^۳

۱. سیفی سرائی / کتاب گلستان بالترکی / ۷۹۳ق / ۱۳۹۱م / ترجمه نثر و نظم ترکی قبقاچی / این کتاب به وزیرالوزراء به نام سودونی تقدیم شده است. در این کتاب ترجمه منثور به صورت تحت لفظی ولی ترجمه نظم به صورت آزاد بوده است و بعضی از قسمت‌های گلستان را حذف نموده است و در بعضی از قسمت‌ها اشعار خود را اضافه نموده است. می‌توان گفت که این ترجمه، فصیح‌ترین ترجمه نثر زمان خود بوده است.

نسخه‌ها:

- نسخه دستنویس مولف / کتابخانه‌ی دانشکده لایدن شماره ۱۵۵۳

۱. مراجعه کنید از تاجتالی ۲۰۱۱ ص ۲۹۳-۳۰۲.

۲. مراجعه شود جان پولاد ۲۰۰۵ / ص ۱۱.

۳. جهت اطلاع بیشتر نگاه کنید: الگون ۱۹۷۸ ص ۱۱۷-۱۲۶ کارنال ۲۰۰۱ ص ۹۹-۱۲۴ جان پولاد ۲۰۰۵ ص ۱۲-۲۲.

این نسخه از طرف فریدون نافذ اوزلوک در تاریخ ۱۹۵۱م در انکار انتشار یافت، شخصی به نام عملی فهمی کارامانلی اوغلو در سال ۱۹۶۷م برای رساله دانشیاری خود متن فوق را نقد و پس از آن با فراهم کردن فهرست جهت چاپ نهایی آماده می‌کند و سپس این کتاب در سال ۱۹۷۸ به همراه عکس نسخه اولیه در آنکارا به چاپ می‌رسد. در سال ۱۹۶۹ ترک‌شناس مجاری، (بودروگ لی ق قی) در بوداپست مجارستان منتشر می‌کند.

همچنین پروفسور امیر نجیب در سال ۱۹۷۵ در آلمان آتی در دو جلد منتشر می‌کند.

۲. سی بی جا بی / ترجمه گلستان ۸۰۰ق / ۱۳۹۷م

ترجمه جغتایی ۱۴۰۳ میلادی توسط محمد فرزند میران شاه از فرزندان تیمور با کم و زیاد کردن و گاهی اوقات تصرف در متن، به گونه‌ای که بیشتر در قسمت‌های منظوم دست برده است.

تنها نسخه دستنویس در موزه انگلستان، بخش شرق‌شناسی / شماره ۱۱۶۸۵. در این نسخه تاریخ و کاتب نامعلوم است. از اوایل متن ۳ صفحه و از اواخر ۸ صفحه مفقود است. در حال حاضر ۱۱۰ برگ می‌باشد. (اجکمان ص ۱۷)

۳. محمود بن قاضی مانیاس / از علمای عهد مراد دوم از پادشاهان عثمانی می‌باشد. این ترجمه در سال ۱۴۳۰ میلادی نوشته شده است. اسم کتاب ترجمه گلستان - ترجمه منظوم و در آناتولی اولین ترجمه کامل گلستان به شمار می‌رود. دو نوع ترجمه به نام قاضی مانیاس دیده می‌شود. از این‌ها یکی فقط ۴ باب از گلستان و به صورت منظوم و با اضافات موجود است. دومی منتخب و مختصر به صورت نثر نوشته شده است که اثر دوم را به مراد دوم تقدیم نموده است.

در این اثر متفاوت با سعدی دیباچه با خطبه حمد و صلوات عربی نگاشته شده است و در قسمت مدحیه سعد بن زنگی را خارج و به جای آن به مراد دوم ۱۱ بیت اشعار مدح می‌نویسد.

نسخه‌ها:

رفات کلیسلی

- کتابخانه مخطوطات دانشگاه استانبول، شماره ۳۰۱۰

- کتابخانه استانبول، قسمت خانه کتاب، دانشکده زبان و ادبیات ترکی، شماره ۳۷۷۸
- کتابخانه ملی آنکارا، شماره ۶۱۰
- کتابانه سلیمانیه، قسمت جارالله، شماره ۱۶۴۸
- این کتاب قاضی مانیاس از طرف مصطفی اوزکان منتشر شده است. (اوزکان ۱۹۹۳)
۴. ضعیفی کارتوائی / وفات ۹۶۰ق / ۱۵۵۲م / کتاب نگارستان و حدیقه سبزستان منظوم / ترجمه‌های آزاد
- به وزن مفاعیلن مفاعیلن فعولن نوشته شده است. غزل‌های موجود در گلستان به سبک اشعار مثنوی ترجمه شده است. جمعا ۴۰۷۰ بیت دارد و مشتمل بر ۱۸۵ حکایت، ۷۹ حکمت، ۳۳ بند، ۲ لطیفه می‌باشد.
- نسخه‌ها:
- موزه خوشنویسی، کتابخانه آزاد در فلیدرفیا، موزه انگلستان، لنینگراد، در کلیات ضعیفی جای گرفته است. در مورد اثر یک تز دکتر نوشته شده است. (بویوک کارجی یلماز ۲۰۰۱)
۵. محمد اسد وفات ۱۰۳۴ق / ۱۶۲۵م) نام اثر گل خندان / ترجمه منثور و منظوم برای احمد اول پادشاه عثمانی تقدیم شده است. با کتاب اصلی گلستان مقداری تفاوت دارد. مترجم با طولانی کردن کلام به متن اضافاتی داشته است. مطابق با گلستان سعدی عبارات منظوم را به صورت نظم و کلمات منثور را به صورت نثر ترجمه کرده است. این اثر با توجه به الگو قرار دادن یک نسخه ناقص از طرف شوکت بیگزاده صفوت در استانبول به سال ۱۲۹۲ق به همان شکل ناقص به چاپ رسید. دیباچه و قسمت اول این کتاب در سال ۱۹۳۲ به چاپ رسید. (چاوش اوغلی ۱۹۷۸ ص XI)
- نسخه‌ها:
- کتابخانه نور ثمانیه، شماره ۲۱۵، ۳۷۳۶، ۴۲۰۳، ۴۲۰۴
- موزه کتابخانه کاخ توپ قایی، قسمت روان کُشکی شمار ۱۹۱۲
- کتابخانه سلیمانیه، قسمت ازمیر، شماره ۵۵۹
- کتابخانه ملی 06milys B162

۰۶ کتابخانه ملی 06milys A69

۰۵ کتابخانه ملی مصر دستنوشته‌های ترکی، Kula شماره ۵۸

۰۲ کتابخانه ملی مصر دستنوشته‌های ترکی، تصوف ترکی شماره ۲

۰۳ کتابخانه خدیو مصر، دستنوشته‌های ترکی، شماره ۵۵۶۶ (اوزدمیر ۲۱۱: ۷۱۸)

۰۶. محمد سامی، وفات ۱۱۴۶ق / ۱۷۳۳م، اسم اثر گل افشان / ترجمه منشور (یلماز ۲۰۰۸ صفحه ۲۶)

۰۷. بابا داغی ابراهیم افندی / ترجمه منشور (یلماز ۲۰۰۸، صفحه ۲۶)

۰۸. محمد سعید قیصری، وفات ۱۲۵۷ق / ۱۸۴۱م / نام اثر مُلستان / ترجمه منشور
اثر در دو ستون چیده شده است و یک طرف متن فارسی و در طرف دیگر
ترجمه ترکی قرار داده شده است. در ترجمه ساختار زبان ترکی رعایت نشده است.
(الگون ۱۹۷۸ / صفحه ۱۲۲)

۰۹. احمد صائب بیگ وفات ۱۹۱۸م / اسم کتاب ترجمه گلستان سعدی، ترجمه
ترکیبی از منظوم و منشور می‌باشد / هر کدام از ترجمه‌ها (نظم و نثر) متناسب با اصل
کتاب ترجمه شده‌اند.

این ترجمه از جهت تطبیق با کتاب خیلی ترجمه خوبی است. تحت عنوان ترجمه
گلستان سعدی در سال ۱۲۹۱هـ / ۱۸۴۷م به چاپ رسیده است.

۱۰. جعفر طیار بن احمد سالم / نام اثر زبده گلستان و رهبر گلستان در دو اسم
به چاپ رسیده، به صورت ترجمه و بخشی به صورت شرح می‌باشد و به دفعات
چاپ شده است. اولین آن‌ها به اسم زبده گلستان ۱۲۹۹هـ / انتشارات عثمانیه /
استانبول ۳۵۵ صفحه.

چاپ دیگر از زبده گلستان در سال ۱۳۰۲هـ / انتشارات عثمانیه / ۳۳۵ صفحه

زبده گلستان ۱۳۰۶هـ / انتشارات عامره / ۳۵۵ صفحه

رهبر گلستان ۱۳۰۸هـ / انتشارات عامره / ۸+۴۵۹ صفحه (الگون ۱۹۷۸ صفحه ۱۲۲)

۱۱. صافی افندی وفات ۱۹۰۱م / نام اثر ازهر گلستان

این اثر ترجمه بخشی از باب هفتم گلستان سعدی به صورت منظوم می‌باشد که

با عنوان جدال سعدی با مدعی که در سال ۱۳۰۳هـ توسط انتشارات ابوضیاء به چاپ رسیده است. به این اثر کوتاه، نامیک کمال یک تقریض منظوم و معلم ناجی هم یک مقدمه افزوده است. (کارتال ۲۰۰۱ صفحه ۱۰۸)

۱۲. عثمان فائق / زبده گلستان در ۱۳۰۷ منتشر شده است تلفیقی از ترجمه و شرح برای یادگیری زبان فارسی دانش‌آموزان مورد توجه بوده است و ساختار ادبی موجود در گلستان را به صورت شرح در حاشیه آورده است. این ترجمه به صورت کلمه به کلمه یا تحت‌اللفظی می‌باشد. در سال ۱۳۰۷هـ در انتشارات کاسپار در استانبول به چاپ رسیده است.

۱۳. پیرمحمد بن اورانوس بن نورالدین ضعیفی به اسم کتاب بوستان نصایح به ترجمه ناقص به صورت منظوم / ترجمه ابیات از باب هشتم گلستان می‌باشد.^۱

۱۴. ابراهیم کاتب نام اثر، فهرست گلستان شیخ سعدی قرن شانزدهم ابیات گلستان را به صورت منظوم ترجمه کرده است. فقط تمامی باب هشتم را به صورت نظم و نثر ترجمه کرده است.

تنها نسخه کتاب در دست حکمت ایل آیدین بوده است. به صورت ۸۳ برگ. (اولقون ۱۹۷۸ / صفحه ۱۲۱)

۱۵. مولف نامعلوم اسم اثر ابیات گلستان / مشتمل بر قطعات گلستان می‌باشد و در زیر قطعات ترجمه ترکی نوشته شده است.
نسخه‌ها:

— کتابخانه دانشگاه استانبول شماره PV124

۱۶. احسان نام اثر سوگی و گنجلیک ترجمه منظوم و منشور ابیات و نثر قسمت پنجم گلستان را به همان شکل نظم و نثر ترجمه کرده است. (کارتال ۲۰۰۱ صفحه ۱۰۸)

۱۷. حلمی بحرالکمال ۱۰۲۷هـ / ۱۶۱۸م

۱. جهت اطلاع بیشتر مراجعه شود به کارتال ۱۹۹۹

۴۴۱۵ بیت می‌باشد حکایت وزیر خوش‌قلب که در گلستان موجود است این حکایت را تحت عنوان سرگذشت وصف وزیر ترجمه کرده است. (اکویوجی ۱۹۹۵ صفحه ۱۶۰)

۱۸. رفات کلیبی / نام اثر بوستان و گلستان / ترجمه نثر چاپ‌های این اثر بدین شرح است.
- گلستان انتشارات احمد خالد استانبول ۹۹/۱۶۴۱ صفحه
- بوستان و گلستان انتشارات جان، استانبول، ۱۹۶۸م / ۵۱۹ صفحه (کارتال ۲۰۰۱م، صفحه ۱۰۹)

۱۹. حاکی آرأغلو نیده‌ای / نام اثر چیچک باغچه سی / ترجمه منظوم ۱۹۴۴ چاپ‌ها

- انتشارات خانه خلق - نیده ۱۹۴۴م / ۳۶۹ صفحه

۲۰. حکمت ایل آیدین / نام اثر سعدی شیرازی گلستان ترجمه منثور ۱۹۴۶م / با دقت بیشتر ترجمه شده است چاپ‌ها

چاپ اول انکارا ۱۹۴۶ - انتشارات وزارت آموزش و پرورش، xi+۴۸۹ صفحه
چاپ دوم استانبول ۱۹۶۳ - انتشارات وزارت آموزش و پرورش، xi+۴۰۰ صفحه
چاپ سوم استانبول ۱۹۶۶ - انتشارات وزارت آموزش و پرورش، xi+۴۰۰ صفحه
چاپ چهارم استانبول ۱۹۷۴ انتشارات حریت، xiv+۳۱۹ صفحه

۲۱. یعقوب کنعان نجف‌زاده، نام اثر شیرازی شیخ سعدی گلستان ۱۹۶۵م / ترجمه منثور (ترجمه کامل و اصلی)

ناشر: مظلوم آق قویونلو - انتشارات اولکی / استانبول ۱۹۶۵م / ۲۱۹ صفحه

شروح ترکی گلستان

در ادبیات کلاسیک ترکی شروح ارزشمندی نیز بر گلستان به چشم می‌خورد. مهمترین آن‌ها به شرح زیر است:

۱. لامعی چلیپی بوسوی / وفات ۹۲۸هـ / ۱۵۲۱م اسم کتاب شرح دیباچه

گلستان / تاریخ تالیف ۹۱۰هـ / ۱۵۰۴ / شرح دیباچه به صورت منثور / ۷۸ برگ
 به سلطان بایزید دوم عثمانی تقدیم شده است / در شروع کتاب بعد از حمد و
 ثنای خداوند و رسولش، در مورد زبان و ادبیات فارسی و عربی مطالبی نوشته شده
 است. سپس به شرح دیباچه پرداخته است.
 در شرح این اثر توضیحات لغات و گرامر مربوطه جای گرفته است. از ابیات
 فارسی نیز جهت توضیحات مطالب کمک گرفته شده است.
 نسخه‌ها:

- دانشکده زبان و تاریخ و جغرافیا دانشگاه آنکارا، قسمت m.ozok شماره ۳۹۲/۱
- کتابخانه موسسه زبان ترکی آنکارا، شماره ۸۲۴۶
- کتابخانه ایل حالک بورسا، قسمت عمومی، ۷۱۴، ۱۵۱۹
- کتابخانه ایل حالک بورسا، قسمت آرهان قاضی شماره ۱۶۱۸
- کتابخانه ایل حالک بورسا، قسمت هاراجچی اوغلی شماره ۹۹۰
- کتابخانه کاخ توپ قاپی، شماره ۱۸۸۴/۲۲۰۳
- کتابخانه دانشگاه استانبول شماره Ty578، ۱۰۱۳، ۳۰۲۰، ۳۰۲۴، ۳۰۹۵، ۳۱۷۳
- کتابخانه سلیمانیه استانبول، قسمت لالی لی شماره ۱۸۱۷
- کتابخانه عاتف افندی استانبول، شماره ۲۱۵۲
- کتابخانه سلیمانیه استانبول، قسمت حاجی محمود شماره ۱۵۳۳
- کتابخانه عمومی بایزید استانبول، شماره ۵۵۶۴، ۵۵۶۶
- کتابخانه دولتی بایزید، قسمت ولی‌الدین، شماره ۲۶۸۳
- کتابخانه نور عثمانیه استانبول شماره ۴۰۴۹
- کتابخانه سلیمانیه استانبول قسمت عشیر افندی شماره ۱۱، ۴۱۷، ۴۳۵
- کتابخانه سلیمانیه استانبول، قسمت حالت افندی، شماره ۷۰۸
- کتابخانه جامع سلیم آقا استانبول، قسمت کمانکش، شماره ۴۷۶، ۴۷۷
- کتابخانه سلیمانیه استانبول، قسمت سرز، شماره ۳۹۵۶
- کتابخانه ملت استانبول قسمت علی امیر افندی شماره ۱۱۵، ۳۶۶، ۳۹۷
- کتابخانه سلیمیه ادیرنه شماره ۶۰۵

— کتابخانه عمومی کاستامونو شماره ۱۷۰، ۶۵۹، کتابخانه ایل حالک مانیبا شماره ۷۵۵۱، ۸۸۸۶

— کتابخانه سلیمانیه استانبول، قسمت قاضی زاده محمد افندی، شماره ۴۱۰

— کتابخانه ملت استانبول، شماره ۳۵۷، ۳۵۸، ۳۵۹،

— اوسکودار استانبول، کتابخانه حاج سلیم آقا، شماره ۹۵۶،

— کتابخانه ملا مراد استانبول، شماره ۱۵۴۵

— کتابخانه زیتون اوغلی، کوتاهیه، شماره ۲۳۴۸/۱ (کارتال ۲۰۰۱ صفحه ۱۱۰)

۲. شاهی، گلستان شرحی / قرن ۱۶ / شرح منشور

هنوز دیده نشده است، عامر بن چلیبی وجود یک اثر به نام گلستان شرحی متعلق به شاهی ابراهیم دده که در کتابخانه سلیمانیه بخش حاج محمود افندی به شماره ۹۷۹، ۵۲۵۵ موجود است را بیان کرده است. در بررسی‌های به عمل آمده توسط محققین معلوم شد که اثر موجود در شماره ۵۲۵۵ شرح دیباچه گلستان است که متعلق به لامعی می‌باشد.

و همچنین اثر دیگر که در شماره ۹۷۹ به چشم می‌خورد تا به حال هیچ محتوایی از گلستان در داخل این تالیف دیده نشده است؛ بنابراین اثر شاهی در دسترس نمی‌باشد و مفقود است. (جان پولاد ۲۰۰۵ / صفحه ۱۵)

۳. شعی شمع‌الله پریزرنی وفات ۱۵۲۹م / نام اثر شرح گلستان / شرح منشور

این اثر را طبق خواسته شاگردش که از او فارسی یاد می‌گرفته، فی‌البداهه و بدون پیش‌نویس در مدت ۵ ماه به اتمام رسانده است. وی در این شرح از روش کلاسیک شرح متون استفاده نکرده و مطالب گرامری و توضیحات را به صورت مختصر آورده است. بیشتر اوقات مطالب را به شرح لامعی چلیبی که قبل از این اثر نوشته شده است ارجاع داده است. در حالی که شارحان بعدی بر کتاب چلیبی ردیه هم نوشته‌اند. (جان پولاد ۲۰۰۵ / صفحه ۱۵)

نسخه‌ها:

— کتابخانه نور عثمانیه، استانبول، شماره ۴۰۴۶، ۴۰۴۷، ۴۰۴۸

– کتابخانه سلیمانیه، استانبول، قسمت رئیس‌الکتاب مصطفی افندی شماره ۸۴۲ (کارتال ۲۰۰۱/ صفحه ۱۱۱)

۴. سودی / نام اثر رساله سودی / شرح منثور / این اثر شرح مبسوط تکبیت که در دیباچه گلستان به صورت زیر آورده شده است:

چو جنگ آوری با کسی بر ستیز که از وی گزیرت بود یا گریز
این رساله از طرف استاد نظیف حوجا منتشر شده است. (حوجا ۱۹۸۰)

۵. سودی / شرح گلستان تاریخ تالیف ۱۰۰۴هـ / ۱۵۹۵م / شرح منثور
این اثر بهترین شرح کلاسیک می‌باشد که با توضیحات مبسوط و پرداختن به اصول صرف و نحو به صورت گسترده نوشته شده است.

مؤلف آثار افرادی مثل لامعی چلیپی، شمعی، سروری، مولانا یعقوب سیدعلی و کافی را نقد کرده است. در میان نسخه‌های شروح گلستان بیشترین شمارگان نسخه را به خود اختصاص داده است. و این نشان‌دهنده مقبولیت شرح می‌باشد.
این اثر دارای ۶۲ نسخه می‌باشد که بعضی از نسخ به قرار زیر است:

– کتابخانه سلیمانیه، بخش عاتف افندی، شماره ۱۷۸۳، ۱۷۸۴

– کتابخانه سلیمانیه، بخش عبدالغنی اقا، شماره ۲۰۵

– کتابخانه سلیمانیه، بخش پرتوپاشا، شماره ۴۳۰، ۴۳۱

– کتابخانه ایاصوفیا، شماره ۴۱۰۷

– کتابخانه سلیمانیه، بخش راشد افندی، شماره ۵۶۹، ۱۰۸۰، ۱۲۸۱

– کتابخانه سلیمانیه، بخش ازمیر، شماره ۷۸۱، ۷۸۲

– کتابخانه سلیمانیه، بخش حسیب افندی، شماره ۳۵۰

– کتابخانه سلیمانیه، بخش حمیدیه، شماره ۱۱۵۷، ۱۱۵۸

– کتابخانه سلیمانیه، بخش خالد افندی، شماره ۷۰۶

– کتابخانه سلیمانیه، بخش حاج محمود افندی، شماره ۵۰۳۸، ۵۱۳۵

– کتابخانه سلیمانیه، بخش ابراهیم افندی، شماره ۶۰۲، ۶۵۵

– کتابخانه سلیمانیه، شماره ۸۶۶

– کتابخانه سلیمانیه، بخش مخطوطات اهدایی، شماره ۱۹۳۷، ۳۸۵۸

- کتابخانه سلیمانیه، بخش ولی‌الدین افندی، ۲۶۹۲، ۲۶۹۳
- کتابخانه سلیمانیه، بخش لاله لی، شماره ۱۸۳۵، ۱۸۳۶
- کتابخانه سلیمانیه، بخش اسماعیل حاکی از میری، شماره ۳۱۶۵
- کتابخانه سلیمانیه، بخش فصیده جی زاد، شماره ۴۰۶
- کتابخانه سلیمانیه، بخش احسان مخفی، شماره ۱۵۰
- کتابخانه سلیمانیه، بخش مصطفی افندی، شماره ۷۳
- کتابخانه سلیمانیه، بخش فاتح، شماره ۳۹۸۶
- کتابخانه سلیمانیه، بخش اسد افندی، شماره ۲۷۹۶
- کتابخانه سلیمانیه، بخش داماد ابراهیم، شماره ۹۷۹
- کتابخانه سلیمانیه، بخش جارالله، شماره ۱۷۰۸
- کتابخانه سلیمانیه، بخش طاهر اقاتکیه، شماره ۴۳۷
- کتابخانه سلیمانیه، بخش ترنا والی، شماره ۱۴۹۷
- کتابخانه نور عثمانیه شماره ۴۰۴۲، ۴۰۴۵
- کتابخانه مرکزی استانبول، بخش ترکی شماره ۴۲۹، ۹۹۲۳
- دانشگاه استانبول، کتابخانه بخش مطالعات شرق‌شناسی، شماره ۵۰۴
- کتابخانه سازمان دیانت، شماره ۴۴۱/۵
- کتابخانه روزنامه ترجمان، شماره ۲۵۰
- کتابخانه ملت بخش علی امیری، قسمت ادبی، شماره ۳۵۳
- کتابخانه دانشکده الهیات، شماره ۲۰۰۷۱
- کتابخانه محمد لیب افندی، شماره ۶۰۴۹
- کتابخانه دولتی بایزید، قسمت بایزید، شماره ۵۷۸
- کتابخانه سازمان دیانت، شماره ۴۷۱۲، ۱۳۰۸۳
- کتابخانه ملی از میر، شماره ۱۱۲۹۵، ۱۸۵۰
- کتابخانه کانی توپ قاپی، بخش بغداد کُشکی، شماره ۸۵۵
- کتابخانه کانی توپ قاپی، بخش کوورشلار، شماره ۹۳۱
- کتابخانه سلیمیه ادیرنه، شماره ۱۴۰۲

– کتابخانه شهرداری استانبول، شماره ۴۵۱ (جان پولاد ۲۰۰۵ / صفحه ۱۶)
چاپ‌های گوناگون:

۱. سودی بوسنوی، گلستان شرحی، استانبول ۱۲۴۹هـ
انتشارات آمره، ۵۱۳/ صفحه

۲. سودی بوسنوی، گلستان شرحی، استانبول ۱۲۷۶هـ
انتشارات آمره، ۵۱۳/ صفحه

۳. سودی بوسنوی، گلستان شرحی، استانبول ۱۲۸۶هـ
انتشارات آمره

۴. سودی بوسنوی، گلستان شرحی، استانبول ۱۲۹۱هـ
انتشارات آمره، ۵۱۳/ صفحه (اولگون ۱۹۷۸ / صفحه ۱۲۰)

۶. هوایی بورسوی وفات ۱۰۱۷هـ / ۱۶۰۸م / نام اثر شرح گلستان، تاریخ تالیف
۹۹۰هـ / ۱۵۸۲م / شرح منثور / ۵۰ برگ

در منابع از شرح هوایی به عنوان شرحی خوب بر گلستان نام برده می‌شود. وی
در شرح خود شارح معاصرش شعی و سروری را به نقد می‌کشد. (کارتال ۲۰۰۱ /
صفحه ۱۱۱)
نسخه‌ها:

– کتابخانه ایل حالک آلماتی، آتانیایا، شماره ۵۰ این اثر به قونیه، بخش مخطوطات
منطقه‌ای منتقل و با شماره ۲۰ ثبت شده است. این نسخه ناقص و حاشیه‌ها تخریب و
ناخوانا می‌باشد. بعد از دیباچه شرح شروع می‌شود و شارح برای هر حکایت
گلستان، یک شماره اختصاص داده است و در آخر هیچ اسمی از مولف و مستنسخ و
تاریخ کتابت، ذکر نشده است. همچنین در انتهای اثر با یک دست خط دیگر عبارت
«یا گلشنی نایی و یا: گلشنی» مرتبط بودن اثر به شخص شاهی را که منسوب به
طریقت گلشنیه است، محتمل می‌کند.

– از نسخه‌های دیگر منسوب به هوایی در کتابخانه ایل حالک مانسیا می‌باشد
که به شماره ۲۶۲۲ ثبت شده است. و آن شرح ترکی دیباچه گلستان می‌باشد. این
اثر در سال ۹۹۱هـ / ۱۵۸۱م به صورت خط تعلیق در ۵۷ برگ نوشته شده است.

اما در این نسخه، کلمه‌ای مرتبط با هوایی یافت نشده است. در بررسی تمامی اثر نسخه تصحیح شده است. (جان پولاد ۲۰۰۵ صفحه ۱۷)

۷. رشدی کارا حصار / شرح دیباچه گلستان / ۹۹۳ هـ / ۱۵۸۵ م / شرح دیباچه منشور، در قسمت مقدمه شرح از شارحان لامعی، شمعی، ابن سیدعلی و سروری بحث می‌شود و مورد تحسین قرار می‌گیرد.
نسخه‌ها:

- کتابخانه آثار خطی و چاپ سنگی بورسا، بخش ابرهان، شماره ۱۱۷۰ دارای ۸۶ برگ و در قسمت‌هایی از نسخه از لامعی بحث به میان آورده است.
- نسخه دیگر از کتابخانه آثار خطی و چاپ سنگی بورسا بخش حارابیچی اوغلی شماره ۹۹۰ دارای ۱۳۱ برگ است. (اوزتا هرالی ۲۰۱۱ صفحه ۲۹۶)

۸. عیسی محمد افندی تیره‌ای / نام اثر گلستان شرحی / وفات ۱۰۷۶ هـ - ۱۶۰۷ م (اولگون ۱۹۷۸ صفحه ۱۲۱) - نوع شرح منشور است.

۹. حسین الکفوی ملای مکه / وفات ۱۰۱۲ هـ / ۱۶۰۳ م / نام اثر بوستان افروز جنان شرح گلستان / شرح منشور

از شروحنی است که در خارج از اناتولی نوشته شده است از این شرح، کاتب چلبی (کاتب چلبی بدون تاریخ ج دوم ۱۵۰۴) و نوعی زاده عطائی (عطائی ۱۹۸۹ ج ۲ صفحه ۴۵۵) خبر داده است. عطائی از انتقاد کفوی از سروری و شمعی در این شرح خبر می‌دهد. حسین کفوی در مقدمه این شرح از زندگی‌نامه خود و بعضی آثارش بحث می‌نماید. (کارتال ۲۰۰۱ / ۱۱۱)

از نظر تکنیک شرح اثر خوبی است. معانی لغات در کتاب آمده و خواننده لزوماً مطالب جدید یاد گرفته و به شروح دیگر نیز نقد وارد شده است.
نسخه‌ها:

- کتابخانه سلیمانیه، بخش حُسنی پاشا، شماره ۹۵۵
- کتابخانه سلیمانیه، بخش حاج محمود افندی، شماره ۴۴
- کتابخانه سلیمانیه، بخش حمیدیه، شماره ۱۱۵۹

– کتابخانه مرکزی دانشگاه استانبول، بخش مخطوطات ترکی، شماره ۳۲۴۳ به نام شرح گلستان ۹۶۵۰

– کتابخانه دولتی بایزید، بخش بایزید، شماره ۵۴۶۸ به نام شرح گلستان

– کتابخانه راشد افندی قیصری، شماره ۵۶۶ (جان پولاد ۲۰۰۵ / صفحه ۱۸)

۱۰. پیرحمّدی وفات ۱۰۱۲هـ / ۱۶۰۳م / خطبه شرح دیباچه گلستان / شرح دیباچه تنها مورد توجه قرار گرفته است. اثر در کتابخانه مخطوطات و چاپ‌های سنگی بورسای موجود است. شماره ۱۹۷۰ / آخر این نسخه ناقص می‌باشد (جان پولاد ۲۰۰۵ صفحه ۱۸)

۱۱. حسن کافی بوسنیایی / وفات ۱۱۲۵هـ / ۱۶۱۶م شرح گلستان کافی در شرح سودی عباراتی نظیر ردّیه بر کافی به چشم می‌خورد که با توجه به آن عبارات وجود اثری به نام کافی بوسنیایی ثابت می‌گردد؛ لکن همچنین اثر وجود خارجی ندارد. نگارش این شرح در قرن ۱۶ میلادی و بوسنیایی بودن شارح، محتمل است.

۱۲. کافی / شرح دیباچه گلستان / نسخه کتابخانه مرکز مطالعات زبان ترکی شماره ۲۵۱ شرح دیباچه است.

۱۳. محمد بن ابراهیم تلی / شرح دیباچه گلستان / اطلاعاتی دقیقی در دست نیست؛ فقط در کتابخانه مرکزی دانشگاه استانبول قسمت ترکی به شماره ۱۲۴۵۰ به ثبت رسیده است. (آزتاهرالی ۲۰۱۱ صفحه ۲۹۷)

۱۴. حسین حسنی افندی فرزند اسماعیل چیزجی افندی از تجار طرابزن نام اثر باغبان / شرح دیباچه.

در منابع از قصد و خواست حسین افندی برای نوشتن شرحی بر گلستان سخن به میان آمده است؛ اما گویا تنها توانسته شرح بر دیباچه را بنویسد. (کارتال ۲۰۰۱ صفحه ۱۱۱) اما تا به حال به نسخه‌های این اثر دسترسی پیدا نشده است.

۱۵. صفوت / وفات اوایل قرن هجدهم / نام اثر شرح جدید دیباچه گلستان صفوت / شرح دیباچه (جان پولاد ۲۰۰۵ / صفحه ۱۸)

تنها نسخه این اثر در کتابخانه سلیمانیه استانبول، بخش سرّو به شماره ۲۵۵۹ به تعداد ۹۸ برگ موجود است. در ده برگ اول این اثر دستور زبان فارسی آموزش داده شده سپس در مورد شارحین گلستان از جمله سیدی زاده، سروری، شععی، کانی، سودی و لامعی بحث به میان آورده است. و شرح لامعی را نسبت به شروح دیگر برتری داده است. و از شرح سودی هم اقتباساتی داشته است. معانی کلمات، نقش و جایگاه آن‌ها در دستور زبان فارسی را با شواهدی از اشعار بیان می‌کند. (یلماز ۲۰۰۸ صفحه ۳۱)

بیمه

به غیر از موارد فوق‌الذکر، فرهنگ‌نامه‌هایی نیز بر گلستان نوشته شده است.

۱. مولف نامعلوم، کتاب لغات گلستان متعلق به قرن شانزده میلادی و قرن دهم هجری، لغات خارجی و عربی موجود در گلستان را به ترتیب حروف الفبا و معادل ترکی آن‌ها را می‌نویسد. نزدیک به سیصد و پنجاه لغت را توضیح می‌دهد. برای توضیح ریشه لغات از عنوان یا تیتیر خاصی استفاده نشده است. برای سهولت خواندن بعضی از لغات فارسی و عربی تلفظ آن‌ها به زبان ترکی نوشته شده است. در مورد کلمات جمع عربی، مفرد آن‌ها را ذکر کرده است. کلمات عربی را پس از نوشتن مترادف، توضیحات ترکی داده و سپس معادل آن را قید کرده است. در این توضیحات مختارالصحاح و بحرالغرائب به عنوان فرهنگ لغات کتاب به عنوان منبع معرفی شده است. (کارتال ۲۰۰۱ صفحه ۱۱۷)

نسخه‌ها:

– کتابخانه موزه توپ قاپی، قسمت سلطان احمد سوم، به شماره ۲۷۵۴

۲. مولف نامعلوم/ نام اثر مشکلات گلستان/ تاریخ تالیف ۱۰۰۱هـ/ ۱۵۹۳م
کلمات مشکل فارسی و عربی به همان ترتیبی که در تورق گلستان به چشم خورده، نوشته شده است. و لغات را برای هر ۸ باب گلستان تنظیم کرده است. این لغات قریب به ۱۰۰۰ لغت را شامل می‌شود. کلمات منطبق با متن گلستان آورده شده است، به خصوص اعراب کلمات عربی گذاشته شده است. (کارتال ۲۰۰۱ صفحه ۱۱۸)

نسخه‌ها:

– کتابخانه دولتی بایزید استانبول قسمت بایزید شماره ۵۵۶۸
Wien.Kaiserlich-Koniglichen Hofbibliothek Tengnu86

۳. علی بن حاج عثمان / نام اثر مفتاح گلستان، احتمالاً مربوط قرن دوازدهم یا سیزدهم هجری. این فرهنگ لغت با یک مقدمه ترکی آغاز می‌شود و در این مقدمه دلیل تالیف را درخواست دوستانش مطرح می‌کند و اسلوب نوشتن کتاب را الگو گرفتن از کتاب صحاح عجمی بیان می‌کند. کتاب از پنج بخش تشکیل شده است: در قسمت اول آیات موجود در گلستان و یا آیات مورد اشاره جای گرفته. در قسمت دوم احادیث مطرح در گلستان و قسمت سوم سخنان بزرگان و در قسمت چهارم اشعار و ابیاتی که فهم آن‌ها مشکل است، جای گرفته و در قسمت پنجم لغات فارسی و عربی با توضیحات ترکی آورده شده است. لغات جای گرفته در این قسمت بیشتر ریشه عربی دارند و به همان شکلی که در گلستان آمده، نوشته شده‌اند. حدود ۱۸۰۰ لغت در این قسمت توضیح داده شده است. (از ۱۹۹۶ / صفحه ۳۶۷)

نسخه‌ها:

– کتابخانه مرکزی دانشگاه استانبول ت ۲۷۸۳

۴. مؤلف نامعلوم / لغت گلستان سعدی / قرن دوازدهم و سیزدهم
این کتاب علی‌رغم این که با عبارت هذا لغت گلستان سعدی شروع می‌شود؛ ولی به اشتباه علم جفر، منتسب به امام علی علیه السلام قلمداد شده است. این اثر از چهار باب تشکیل شده است: در باب اول لغات فارسی و عربی که حدود ۳۴۰ واژه می‌باشد، با توضیحات ترکی جای گرفته است. ماده لغات بر اساس ۲۷ حرف الفبای عربی به بیست و هفت فصل تقسیم شده است. توضیحات ترکی لغات در بین فواصل سطرها گنجانده شده است و کلمات به همان شکل و ترتیبی که در گلستان آمده چیده شده‌اند و در آخر باب اول آیات موجود یا مورد اشاره در گلستان آورده شده است. در باب دوم احادیث گلستان جای گرفته و در باب سوم کلمات و عبارات مختلف نوشته شده است. در باب چهارم نیز ابیات و اشعار فارسی و عربی با توضیحات ترکی گنجانده شده است. (از ۱۹۹۶ / صفحه ۳۶۸)

۵. احمد مظهر / نام کتاب گلستان و لغات گلدسته / احمد مظهر تمامی لغات موجود در گلستان را جمع آوری و توضیحاتی در باره آنها داده است. (اولگون ۱۹۷۸ صفحه ۱۲۲)

این اثر در استانبول به چاپ رسیده است / احمد مظهر (بدون تاریخ) گلستان و لغات گلدسته انتشارات حریبه استانبول.

پیوسته

به غیر از ترجمه، شرح و لغت نامه و فرهنگنامه‌ها، نظیره‌هایی نیز بر گلستان سعدی نوشته شده است. آثار معین‌الدین جوینی، نگارستان / جامی، بهارستان / مجد هافی، روضه خلد / کمال پاشا زاده، نگارستان / کانی، پریشان / سائلی، روضه الاحباب / احمد شیرازی وقار، انجمن دانش / ملا ترزی، معدن الجواهر / منشی خارگوپال، سنبلستان / محمد فوزی افندی، بلبستان / از جمله این نظیره‌هاست.

علمای عثمانی در کنار شروح ترکی، شرح‌هایی به زبان فارسی و عربی نیز بر گلستان داشته‌اند. در این شروح به قصد تبیین و توضیح عبارات ثقیل فارسی و عربی برای فارسی‌زبانان و عرب‌زبانان اقدام جدی انجام شده است.

شروح و نظیره‌های فارسی و عربی

شروح و نظیره‌های فارسی و عربی توسط شارحان ترک‌تبار بر گلستان نوشته شده است:^۱

۱. مولا قاضی یعقوب بن سیدعلی وفات ۹۳۱هـ / ۱۵۲۵م / شرح گلستان به عربی کاتب چلبی منسوب بودن اثر فوق را به یعقوب بن سیدعلی تکذیب می‌کند و آن را به منیریه منتسب می‌داند. (کاتب چلبی / بدون تاریخ / ج ۲ صفحه ۱۵۰۴)

فردوسی ماناکستیری به این کتاب، سؤال و جواب نوشته است. این اثر دارای نسخه‌های فراوانی می‌باشد.

۲. مصطفی سروری گلی بلی / نام اثر شرح گلستان / تاریخ تالیف ۹۵۷هـ / ۱۵۵۰م

۱. جهت اطلاعات بیشتر مراجعه شود کارنال ۲۰۰۱ صفحه ۱۱۳ و ۱۱۷.

شرح عربی می‌باشد/ به شیخ زاده مصطفی فرزند سلطان سلیمان قانونی هدیه شده است. معانی لغات را آورده و اشاره‌ای هم به دستور زبان فارسی کرده است. (کارتال ۲۰۰۱ صفحه ۱۱۴)

نسخه‌ها:

– کتابخانه نورعثمانیه استانبول شماره ۴۰۴۴ و ۴۰۴۵

۳. مدرسی محمد عیشی افندی فرزند مصطفی افندی تروی / وفات استانبول ۱۰۱۶هـ / ۱۶۰۷م / نام اثر شرح گلستان / شرح فارسی / این کتاب را کاتب چلبی و آقائی نویزاده و محمد طاهری بورسوی در آثار خود ذکر می‌کنند. (کارتال ۲۰۰۱ / صفحه ۱۱۵)

نظیره‌ها

۱. کمال پاشازاده نگارستان / تاریخ ۹۳۹هـ / ۱۵۳۲م

نظیره فارسی به روش گلستان نوشته شده است. و همچون گلستان از یک مقدمه و ۸ باب تشکیل شده است. و در این کتاب با همان موضوع مطرح در گلستان مطالبی آورده است. وی این کتاب را به صدر اعظم، سلطان سلیمان قانونی به نام ابراهیم پاشا اهدا کرده است. این نظیره همچون گلستان به صورت نظم و نثر و همراه با پندآموزی نوشته شده است. (کارتال ۲۰۰۱ صفحه ۱۱۶)

متن، نقد شده نگارستان از طرف مصطفی چیچک لر به عنوان رساله دکترا آماده شده است. (چیچک لر ۱۹۹۴)

۲. محمد مفتی افندی ادیرنوی / نام اثر بلبلیستان / نظیره فارسی (۱۳۱۲هـ) به سلطان وقت عبدالحمید ثانی اهدا شده است.

محمد فوزی ، بلبلیستان انتشارات عامری استانبول از یک مقدمه و ۸ باب به نام نهال و یک تاریخ ختم کتاب تشکیل شده است. فقط در دو باب از جهت موضوعی با گلستان متفاوت است.

خاتمه:

دو اثر گرانقدر سعدی بوستان و گلستان با محتوای اخلاقی، و در حوزه ادبیات تعلیمی فارسی از دیرباز جایگاه نخست را داشته است. این پژوهش به سادگی

اثبات می‌کند که تمامی مدارس و حوزه‌های تعلیم و تربیت در ترکیه از قرن چهاردهم میلادی تا کنون رویکرد بسیار جدی هم به محتوا و مضامین موجود در این دو اثر و هم به ساختار آن داشته‌اند. علاوه بر آن گلستان و بوستان در دولت عثمانی از منابع مهم و تأثیرگذار برای آموزش زبان فارسی به ترکان به شمار می‌آیند. دلیل آشکار برای اثبات این ادعا، وجود این دو اثر سعدی در کتابخانه و همچنین نوشته شدن خیلی از شروح و ترجمه‌ها بر این دو نوع اثر می‌باشد

در این مقاله مطالبی درباره ۷ ترجمه کامل و ۴ ترجمه مختصر، ۴ شرح و یک فرهنگ لغت برای کتاب بوستان سعدی ایراد شده است که برگرفته از مقاله کامل احمد کارتال و از منابع دیگر جمع‌آوری شده است و برای گلستان هم ۲۱ ترجمه ۱۵ بار شرح که هفت مورد آن شرح دیباچه، و برای فهم بیشتر ۵ مورد فرهنگ لغت به چشم می‌خورد و از این‌ها سه مورد ترجمه منظوم و ۷ مورد ترجمه ترکیبی از نثر و نظم، و بقیه شروح منظوم و نثر می‌باشد. نهایتاً برای گلستان یک ترجمه منظوم فارسی، ۲ مورد ترجمه عربی، یک شرح فارسی و دو مورد نظیره‌هایی نیز نگاشته شده است. (کارتال ۲۰۰۱/ صفحه ۱۱۸) و این نشان‌دهنده این است که ترک‌ها از قرن چهاردهم میلادی به بعد علی‌الخصوص قرن شانزدهم و بعد از آن دو اثر ارزشمند سعدی را با عمق بیشتر بررسی و تحقیق کرده‌اند.

منابع و مأخذ

۱	سعدی، بوستان	سعدی شیرازی، شیخ مصلح‌الدین، بوستان، تصحیح غلامحسین یوسفی، خوارزمی تهران ۱۳۶۸، ۶۱۸ص.
۲	سعدی، گلستان	سعدی شیرازی، شیخ مصلح‌الدین، گلستان، تصحیح غلامحسین یوسفی، خوارزمی تهران ۱۳۶۸، ۸۱۵.
۳	اجکمان جانوس ۱۹۶۹	ECKMANN, Janoš, "Sadî Gülistan'ının Bilinmeyen Çağatayca Bir Cevirisi", TDAY Belleten 1968 , Ankara 1969.
۴	اُز ۱۹۹۶	?Z, Yusuf. 1996. Tarih Boyunca Farsça-

Türkçe Sözlükler, Ankara Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.		
?ZTAHRALI, İmran. 2011. " Şerh Geleneği ve Lâmi'î'nin Şerh-i Dibace-i Gülistan'ı ", TUBAR-XXIX.	أزتاھرالی ۲۰۱۱	۵
?ZDEMİR, Mehmet. 2011. "Mütercim ve Müellif Bir Şeyhülislam: Hocasade Es'ad Efendi ve Eserleri", Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic , Volume 6/2 Spring.	اوزدمیر	6
?ZKAN, Mustafa. 1993. Mahmud Kâdî-i Manyâs, Gülistan Tercümesi (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.	اوزکان ۱۹۹۳	7
OLGUN, İbrahim. 1978. "Türçe Sadi ve Hafız Cevirileri", Türk Dili Dergisi , Ceviri Sorunları ?zel Sayısı, Sayı 322, Ankara.	اولقون ۱۹۷۸	8
OLGUN, İbrahim. 1978. "Türçe Sadi ve Hafız Cevirileri", Türk Dili Dergisi , Ceviri Sorunları ?zel Sayısı, Sayı 322, Ankara.	اولگون ۱۹۷۸	9
BERBERCAN, Mehmet Turgut. 2011. Cağatayca Gülistan Tercümesi Gramer-Metin-Dizin , Doktora Tezi, Danışman: ?zcan Tabaklar, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.	بربرجان ۲۰۱۱	10
BUYUKKARCI YILMAZ, Fatma. 2001. Za'îfi'nin Manzum Gülistân Cevirisi: Kitâb-ı Nigâristân-ı Şehristân-ı Drahtistân-ı Sebzistân , Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.	بویوک کارجی یلماز ۲۰۰۱	11
CANPOLAT, Hülya. 2000. Lâmi'î Celebi'nin Şerh-i Dibâce-i Gülistan'ı , Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir 2000.	جان پولاد ۲۰۰۰	۱۲

CANPOLAT, Hülya. 2006. Sa'dî'nin Gülistân ?ns?züne Yapılan Şerhlerin Karşılaştırılması İncelemesi , Basılmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi İzmir.	جان پولاد ۲۰۰۶	13
CEYHAN, Adem. 2007. "Eğitim Bakımından Gülistan", Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 2/4 Fall, s. 228-247	جیحان آدم ۲۰۰۷	۱۴
CAVUŞOĞLU, Şerife (1978), Zaifi'nin Gülistân Tercümesi , Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Lisans Tezi, Ankara.	چاوش اوغلی ۱۹۷۸	15
CİCEKLER, Mustafa. 1994. Kemal Paşa-zâde ve Nigâristân'ı , İstanbul Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.	چیچک لر ۱۹۹۴	16
HOCA, Nazif. 1980. Sûdî, Hayatı, Eserleri ve İki Risalesinin Metni , İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.	حوجا ۱۹۸۰	17
KATİB CELEBİ (trhs.), Min-Kitâbi Keşfi'z-zunûn 'An-Esâmî'l-Kütübi ve'l-Funûn , [Şerefettin Yaltkaya ve Kilisi Rifat Bilge tarafından hazırlanıp yayınlanan eserden ofset baskı].	کاتب چلبی	۱۸
KARAMANLIOĞLU, Ali Fehmi. 1989. Seyf-i Sarâyî, Gülistan Tercümesi , TDK Yayınları, Ankara.	کارامانلی اوغلی ۱۹۸۹	19
KARTAL, Ahmet. 1999. Osmanlı Medeniyetini Besleyen Kültür Merkezleri (XI. Asırdan XVI. Asrın Sonuna Kadar Türk Edebiyatı ve Fars Edebiyatının Münasebetleri), Basılmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.	کارتال ۱۹۹۹	20
2KARTAL, Ahmet. 2001. "Sa'dî-i Şîrâzî'nin Bostân İsimli Eserinin Türkçe Tercüme ve Şerhleri", Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi , S.5, İstanbul s.99-120.	کارتال ۲۰۰۱	۲۱

YAZICI, Tahsin. 1996. "Gülistân", TDV İA , C. 14, İstanbul, s. 240-241.	یازجی ۱۹۹۶	۲۲
YAZICI, Tahsin. Trhs. "Sadi", İslâm Ansiklopedisi , C. X, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul,	یازجی تحسین	23
YILMAZ, Ozan. 2008. 16. Yüzyıl Şarihlerinden Sûdî-i Bosnavî ve Şerh-i Gülistân ı , Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.	یلماز ۲۰۰۸	۲۴
KARAİSMAİLOĞLU, Adnan. 1992. "Bostân", TDV İA , C. 6, İstanbulç.	کارا اسماعیل اوغلو ۱۹۹۲	25
KARAMANLIOĞLU, Ali Fehmi. 1989. Seyf-i Sarâyî, Gülistan Tercümesi , TDK Yayınları, Ankara.	کارامانلی اوغلی ۱۹۸۹	26
İLAYDIN, Hikmet. 1989. Bostan , Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.	حکمت آیدین ایل ۱۹۸۹	27
İLAYDIN, Hikmet. 1997. Gülistan , Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.	حکمت آیدین ایل ۱۹۹۷	28
SUDI. 1352. Şerh-i Sûdî ber Bostân- / Sa'dî , (çev.: Ekber Behrûz), Tebriz. TOKATLI, Umit. 1996. Kitâb- / Bostân- / Nasâyih , Erciyes Üniversitesi Matbaası, Kayseri.	سودی ۱۹۹۶	29
SEYF-İ SERAYI. 1954. Gülistan Tercümesi , (?ns?z: Feridun Nafiz Uzluk), Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.	سیفی سرایی ۱۹۴۵	۳۰

